

kánonov americkej literatúry pomerne fragmentárny a dochádza k diskontinuite prekladového korpusu.

Vplyv beatnikov bol však napriek všetkým týmto prekážkam podľa autorových zistení pomerne značný. Igor Tyšš nachádza medzi beatníkmi a mladou generáciou v skúmanom období značné paralely. Beatnícky život vníma ako snahu žiť podľa vlastných pravidiel, čo oslovilo mladú generáciu, ktorej tieto snahy zmarila poaugustová normalizácia. Isté paralely vidieť najmä s básnikmi skupiny Osamelých bežcov.

V skúmanom období časopis akoby existoval v schizofrenickom stave bytia, azda podobne ako celá spoločnosť. Po výskume širokého spektra paratextov (doslovov, pred-slovov, medailónikov, notíciek, správ, kritik prekladu, recenzií s ukážkami atď.) prichádza Igor Tyšš s pojmom diskurzna kamufláž. Označuje ním snahu prekladateľov či iných literárnych dejateľov interpretovať texty v zhode s oficiálnou kultúrou v snahe zabezpečiť alebo ospravedlniť ich vydanie, a tak zakamuflovať diskurz. V časopise sa preto mieša jazyk časopisu, jazyk ideológie a jazyk „života samého“ a autor tieto jazyky dôkladne rozoberá a diferencuje vzhľadom na hlboký historicko-sociálny kontext ich autorov.

Výskum Igora Tyšša okrem už uvedených prínosov ponúka aj cenný pohľad na korene myslenia o preklade v danom období, čím spĺňa Levého podmienku o písaní o preklade, ktoré má zmysel len vtedy, ak prispieva k našim znalostiam činiteľov ovplyvňujúcich prekladateľskú prácu a jej kvalitu. Autor si

všetky tieto fakty nepochybne uvedomuje a podriaďuje im celú metodiku práce. Skúmané obdobie delí na roky 1956 – 1959, 1960 – 1963, 1964 – 1970 v súvislosti s najvýznamnejšími historickými a spoločenskými okolnosťami. *Mladú tvorbu* predstavuje v celej jej šírke: od manifestačného vystúpenia Trnavskej skupiny cez veľkú prekladateľskú súťaž zameranú na poéziu a prvé zreteľnejšie objavovanie sa americkej poézie až po azda najodvážnejšie obdobie tesne pred normalizáciou. Tyšš reflektuje najzávažnejšie priestorové a sociálne determinanty slovenského prekladového priestoru sledovaného obdobia, do úvahy berie aj simultánnu spoluúčasť češtiny na slovenskom prekladateľskom trhu. Ako súčasť myslenia o preklade v danom období v *Mladej tvorbe* sa ukazujú aj dnes pomerne často pertraktované fenomény generačného prekladu, prekladateľských dvojíc v rámci prekladu poézie, ako aj didaktiky prekladu. Samotná analýza obdobia je úspešnou komplexnou snahou analyzovať diskurz a jeho reciprocitu s jadrom.

Vznik publikácie možno považovať za dôležitý prínos do historiografie prekladu. Autor úspešne aplikuje vlastný sociologický model historickej praxeológie prekladu, ponúka komplexný obraz o jednej z mnohých epizód historického diskurzu a zároveň pripravuje pôdu pre ďalší archeologický výskum slovenského myslenia o preklade. Ide o inovatívnu interpretáciu dejín samotných odpovedajúcu na otázku, kto sme (ne)boli.

MATEJ LAŠ
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Slovenská republika

KLAVDIA SMOLA – DIRK UFFELMANN (eds.): Postcolonial Slavic Literatures After Communism

New York: Peter Lang, 2016. 501 s. ISBN 978-3-631-66856-6

Zborník *Postkoloniálne slovanské literatúry po komunizme*, teda v postsocialistických krajinách, je výstupom z konferencie, ktorá sa konala v Greifswalde v októbri 2014. Zostavovateľmi sú Dirk Uffelmann, profesor

slavistiky na Univerzite v Passau, a Klavdia Smola, momentálne pôsobiaca ako hosťujúca profesorka na Katedre slavistiky na Greifswaldskej univerzite. Väčšinu z osemnástich príspevkov napísali nemeckí, poľskí

a ruskí slavisti pôsobiaci v USA a Nemecku.

Zborník vychádza z prúdu uvažovania o postsocialistických kultúrach východnej a strednej Európy pomocou teoretických nástrojov postkolonializmu, ktorý vznikol v 80. rokoch minulého storočia ako spôsob teoretického uchopenia kultúr bývalých kolónií Veľkej Británie. Kým termíny postkomunistický a postsocialistický sa používajú skôr ako geopolitické označenia, termín postkoloniálny je známy ako teoretická paradigma, ktorá analyzuje špecifické prejavy postkoloniality, akými sú napríklad zmeny v ponímaní „centra“ a „periférie“, kultúrna hybridita, sebakolonizácia a ambivalentný vzťah k predkoloniálnej kultúre, strata identity, nové spôsoby rozptýlenia a maskovania moci, kolektívna trauma, vzťahy medzi majoritou a menšinami, tvorba národných a rasových ideológií a pod. Od polovice 90. rokov humanitnovedný výskum prevažne v Poľsku, na Ukrajine a v pobaltských krajinách začal poukazovať na podobnosti medzi postkoloniálnou skúsenosťou bývalých kolónií západoeurópskych krajín v Afrike, Ázii a Karibiku a krajín v minulosti okupovaných alebo politicky dominovaných Sovietskym zväzom. Viedlo to k mohutnej vlne publikácií a vytvoreniu samostatného výskumného smeru, do ktorého prispel aj Ústav svetovej literatúry SAV knihou *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures* (ed. D. Pucherová a R. Gáfrík; Brill Rodopi, 2015). Podobnosti však neznamenajú, že tieto situácie sú úplne rovnaké – ako napísala indická teoretička postkolonializmu Gayatri Chakravorty Spivak v roku 2006 –, „každá postkolonialita je situovaná, a preto iná“.

Recenzovaný zborník sa odráža od všetkých týchto výskumov, vrátane výskumov v Rumunsku, Pobaltí a Rusku. Zostavovatelia citujú Madinu Tlostanovú, že stredná a východná Európa sa nachádza „na križovatke postkomunistických, postimperiálnych a postkoloniálnych diskurzov“, a zdôrazňujú, že „Sovietsky zväz bol koloniálnou veľmocou, ktorá ovplyvnila politiku, ekonomiku a kultúru vo svojej sfére vplyvu“ (13). Postko-

munizmus je pre nich jasný sociohistorický termín, kým postkolonializmus je flexibilný heuristický nástroj.

Knih sa sústreďuje na literatúru. V akom zmysle sú slovanské literatúry po páde komunizmu postkoloniálne? Podľa zostavovateľov sú postkoloniálne vo viacerých významoch: jednak so zreteľom na sociopolitický kontext, v ktorom vznikajú, jednak pre svoje idey („postkoloniálne nastavenie mysle“, 14), a jednak preto, že využívajú postkoloniálne spôsoby zobrazovania. Slovanské literatúry po páde komunizmu považujú Smola a Uffelmann v porovnaní s klasickými postkoloniálnymi literatúrami za komplexnejšie, pretože v tomto koloniálnom vzťahu ide o susediace alebo takmer susediace krajiny, vyznačujúce sa jazykovou príbuznosťou, kultúrnymi i náboženskými podobnosťami. Z toho vyplýva relatívnosť kategórií modernity a zaostalosti, ktoré nemožno považovať za viac ako „kultúrne simulakrum“ (15), ako aj časté prelínanie sa kolonizátorskej a kolonizovanej identity.

Príspevky v knihe teoreticky oscilujú medzi dvoma základnými pólmi: na jednej strane historickou interpretáciou pojmu „postkoloniálny“ a na druhej jeho metaforickým chápaním. Niektorí autori považujú termín kolonializmus za príliš prepojený so zaoceánskymi kolóniami západoeurópskych veľmocí a v súvislosti so Sovietskym zväzom uprednostňujú termín postimperiálny (Frank, Dubasevych). Iné príspevky považujú sovietsku orientalizáciu istých skupín obyvateľstva sovietskych republík za vyslovene koloniálnu (Lipovetsky). Tretím aspektom tejto histórie je postsovietska sebakolonizácia neruských etníc, teda považovanie vlastnej kultúry za menejcennú a nekritické prijímanie kultúry kolonizátora, v tomto prípade Ruska, ktorú prejavujú potomkovia obetí Sovietskeho režimu (Hagemann).

Knih nepovažuje všetku literatúru vychádzajúcu z postsocialistickom priestore za postkoloniálnu – do tejto kategórie patria iba tie diela, ktoré vytvárajú postkoloniálny pohľad alebo používajú postkoloniálnu estetiku. To môžu byť postkoloniálne motívy,

témy a stratégie, ale aj metaúroveň postkoloniálnych konceptov. Z mnohých analyzovaných diel totiž vyplýva, že ich autori poznajú postkoloniálne koncepty a sebareflexívne ich používajú vo vlastnom písaní, čoho príkladom je aj uplatňovanie stratégie prepisovania autoritatívnych naratívov (Finkelstein). Všetky príspevky skúmajú postkolonializmus na úrovni textuality – poetiky, štruktúry, rétoriky a trófov –, teda literárnej performancie postkoloniality. Príspevky opisujú naratívne stratégie ako nespoľahlivosť a hybridnosť rozprávača (Sorochnik), ironický rozprávač (Dubasevych), karnevalizácia (Pavlyshyn) a odcudzenie (Gall). Mnohé naratívy tiež charakterizuje dvojjazyčnosť alebo mnohojazyčnosť (Finkelstein), kontaminácia hegemonických jazykov „cudzími“ prvkami (Skorczewski) alebo mimikry (napodobňovanie) hegemonického (Hagemann), resp. podriadeného hlasu (Kukulin). Ďalším typickým prvkom postkoloniality je sústreďovanie sa na priestorové vnímanie ako určujúci zdroj identity: napríklad zdvojovanie a rozdeľovanie geografických a pamäťových priestorov (Hausbacher), prekračovanie hraníc na úrovni geografického priestoru, sémantiky, epistémy alebo reality (Bednarczuk), problematizácia alebo inverzia priestorových hierarchií (Chernetsky, Lecke) či vytváranie rôznych, často rozporuplných geokultúrnych a geopoetických konceptov (Uffelmann).

Ako píše vo svojom príspevku Marko Pavlyshyn, na postsovietskej Ukrajine možno hovoriť nielen o postkoloniálnej, ale aj antikoloniálnej literatúre, ktorá sa snaží nielen zboriť koloniálne štruktúry dominancie, ale zároveň vytvoriť nové. Ukrajinskej antikoloniálnej literatúre sa venuje aj Ilya Kukulin, ktorý analyzuje súčasnú ruskojazyčnú ukrajinskú poéziu ako prejav odporu voči ruskej anexii Krymu a vojenskej intervencii v Donbase. Paradoxne, jedným z postkoloniálnych trendov v poľskej literatúre, ako ho opisuje Dariusz Skorczewski, je „postcolonial disavowal“, teda odmietanie snáh zaoberať sa komunistickou minulosťou a sovietskou dominanciou. Výsledkom je tzv. kozmopolitné písanie,

teda naratívy, ktoré sa môžu odohrávať kdekoľvek. Naopak, ako píše Nina Wieda vo svojej analýze románu *Anderground, ili geroj našeho vremeni* (Underground alebo Hrdina našich čias, 1998) ruského autora Vladimira Makanina, kolonializmus sa v Rusku neskončil v roku 1991, ale pokračuje formou internej kolonizácie, teda psychologickou manipuláciou ľudí. Internú kolonizáciu v postsovietskej ruskej literatúre analyzuje aj Mark Lipovetsky. Predmetom jeho záujmu sú autori ako Dmitrij Bykov, Viktor Pelevin, Boris Akunin a Sergej Lukianenko, ktorých diela literárne spracúvajú imaginárnu identifikáciu so západnou kultúrou. Dubasevychov príspevok analyzuje homofóbiu v postsovietskych ukrajinských filmoch ako pochmúrnú stránku ukrajinského antiimperiálneho boja a slepú škvvrnu v demokratickej kultúre Ukrajiny, ktorá je prejavom postkoloniálnej marginalizácie inakosti usilujúcej sa o vytváranie homogénnej identity.

Susi K. Frank sa vo svojej kapitole zaoberá multinárodnou sovietskou literatúrou, ktorá napriek imperiálnej sovietskej stratégii ideologickej a estetickej homogenizácie vytvorila vysoko integrovaný transnárodný literárny priestor. Ten po páde komunizmu vydláždil mnohým autorom cestu k svetovej literatúre. Klavdia Smola sa sústreďuje na dvoch postsovietskych autorov neslovanického pôvodu (Ilja Vartanov a Eremej Aipin), ktorí píšu o kolektívnej traume svojich národov na okraji ZSSR (genocída a deportácie) vo forme literatúry faktu. Napriek tomu, že naratívne subjekty sú zobrazené ako obeť sovietskeho imperiálneho režimu, zároveň prejavujú znaky komunistického a imperiálneho myslenia. Túto ambivalentnosť Smola identifikuje ako typický postkoloniálnu. Podobnú rozporuplnosť nachádza aj Yuri Sorochnik v dielach rusko-čičenského autora Germana Sadulaeva, ktorého dvojaká identita zaraďuje medzi bývalých kolonizovaných a zároveň kolonizátorov. Dirk Uffelmann vo svojej kapitole analyzuje dielo tatársko-ruského autora Il'dara Abuziarova ako príklad poetiky postkoloniálnej hry, pričom zvláštnu pozornosť venuje reprezentá-

cii kolonizovanej maskulinity. Predmetom záujmu príspevku Madlene Hagemann je literárna reprezentácia ekonomickej migrácie z Kaukazu do Moskvy v postsovietskej ére v románe *Gastarbeiter* (2007) azerbajdžansko-ruského autora Eduarda Bagirova. Hlavná postava sa snaží vymaniť z pozície etnickej a sociálnej marginalizácie prijatím moskovskej kultúry, teda sebakolonizáciou. Migráciou sa vo svojom príspevku zaoberá aj Vitaly Chernetsky, ktorý analyzuje diela dvoch významných súčasných ukrajinských autorov Jurija Andruchovyča a Sergeja Žadana ako výraz postkoloniálnej mentálnej dislokácie. Monika Bednarczuk vo svojej analýze súčasných poľských cestopisov poukazuje na to, že Poľsko nebolo iba kolonizovaným priestorom dvoch veľmocí (Ruska a Nemecka), ale malo svoje vlastné imperiálne ambície a tieto túžby sa prejavujú v poľskej literatúre i dnes. Vzťah k postsovietskemu Rusku ako zásadný prvok vo vytváraní postkomunistických identít je ústrednou témou aj príspevku Alfreda Galla, ktorý analyzuje texty českých a poľských autorov a autoriek (Petra Hůlová, Bára Gregorová, Martin Ryšavý a Mariusz Wilk) ako postmodernú dekonštrukciu predstáv o Rusku. Mirja Lecke sa tiež venuje poľským autorom, konkrétne Andrzejovi Stasiukovi, Eugeniuszovi Tkaczyszynovi a Wiesławowi Mysłiwskému, u ktorých nachádza „postkoloniálny sarmatizmus“ a magický realizmus ako prejav postkomunistickej reality.

Posledné tri kapitoly knihy sa venujú emigrantským a transnárodným autorom. Eva Hausbacher analyzuje texty súčasných ruských a ukrajinských autoriek píšucich v nemčine (Olga Martynova, Nellja Veremej, Julia Kissina, Katja Petrowskaja, Marjana Gaponenko, Julya Rabinowich) ako transkulturnú literatúru, ktorá má potenciál transformovať „veľké historické naratívy“ modernity. Jakub Kazecki sa sústreďuje na román poľsko-nemeckého prozaika Dariusza Muszera *Der Echsenmann* (Jašteričí muž, 2001), v ktorom identifikuje výrazy imigrantskej skúsenosti pomocou termínov ako hybridita alebo odpor. V poslednej kapitole Miriam

Finkelstein analyzuje texty rusko-amerických autorov a autoriek Garyho Shteyngarta, Iriny Reyn a Lary Vapnyar, ktoré prepisujú klasické diela „zlatého veku ruskej literatúry“ – Gogoľa, Tolstého a iných – v geste postkoloniálnej subverzie. Na rozdiel od postkoloniálnych afrických, indických a karibských autorov však v tomto prípade nejde len o subverziu ruskej, ale aj americkej kultúry, alebo oboch naraz. Samotní migranti nie sú zobrazení zjednodušene ako obeť sovietskej totality, ale zároveň ako nositelia sovietskej koloniálnej mentality, ktorú si so sebou prinášajú do USA.

Ako je zrejmé z tohto súhrnu, zborník má nezvyčajne široký záber, teoretickú ukotvenosť, analytickú hĺbku a venuje pozornosť nuansám. Ukazuje, že samotní spisovatelia a spisovateľky často poznajú postkoloniálnu teóriu a vedome využívajú postkoloniálnu estetiku a nástroje postkoloniálnej analýzy. Takáto autorská metareflexia postkoloniálnej teórie však nie je nevyhnutným predpokladom pre heuristický transfer klasických postkoloniálnych kategórií do priestoru bývalého východného bloku a ZSSR. Mnohé tieto koncepty totiž formuluje aj postmodernizmus (hybridita), dekonštrukcia (subverzia veľkých naratívov) alebo teórie svetovej literatúry (transkulturnosť, medziliterárnosť). Viaceré fenomény však výstižne pomenovávajú postkoloniálne termíny, napríklad dislokácia, sebakolonizácia alebo „othering“, teda konštruovanie inakosti. Kniha ukazuje, že téma sovietskeho imperializmu sa nevyčerpala v 90. rokoch minulého storočia, ale pretrváva v literatúre, aby objasňovala súčasnosť a zároveň ako príznak minulosti blokovala východ z postkoloniality. Je inšpiráciou nielen pre ďalší výskum, ale aj pre čitateľské a pedagogické uchopenie postsocialistickej literatúry z bývalej strednej a východnej Európy.

DOBROTA PUCHEROVÁ

Ústav svetovej literatúry SAV, Slovenská republika